

## לא תוסיף ולא תגרע – בראשונים

מים ראשונים: כבר נדרשנו לאיסור [לא תוסיף ולא תגרע – במדרש](#), בהיבט של פסוקי המקרא ומדרשי חז"ל שעליהם. גיליון זה הוא המשך והרחבה של הנושא בהיבט של הראשונים ופרשני המקרא שלא הספקנו להביאם שם מקוצר מקום וזמן.

את כל הדבר אשר אנכי מצוה אתכם אתו תשמרו לעשות לא תסף עליו ולא תגרע ממנו: (דברים יג א).<sup>1</sup>

ועתה ישראל שמע אל החקים ואל המשפטים אשר אנכי מלמד אתכם לעשות למען תחיו ובאתם וירשתם את הארץ אשר ה' אלהי אבותיכם נתן לכם: לא תספו על הדבר אשר אנכי מצוה אתכם ולא תגרעו ממנו לשמר את מצות ה' אלהיכם אשר אנכי מצוה אתכם: (דברים ד א-ב).<sup>2</sup>

תשובות הגאונים שערי תשובה סימן נו – בתפילה<sup>3</sup>

וששאלתם בענין היה עומד בתפילה, כתבנו בפירוש ברכות: היה עומד בתפילה ונזכר שהתפלל, פוסק ואפילו באמצע ברכה. עיונא דרבנן די לנא במתיבתא משום לא תוסיף קאמר, דסבירא לחו תפילות כנגד תמידין תקנום. וכי הדר מצלי צלותא אחריתי דחובה עובר משום בל תוסיף. אבל תחנוני דלאו תפילת חובה שפיר דמי.<sup>4</sup>

## תשובות הגאונים מוסאפיה (ליק) סימן א – יום טוב שני

ואשר כתבנו אל קאבת, גזרה היא מימות הנביאים הראשונים וכך הופיעו הנביאים את ישראל כך הוא הדבר.<sup>5</sup> ואשר אמרתם והיאך יבוא המנהג בתוספת על מה שכתוב בתורה, והיאך יאמר הכתוב ז' ואתה תאמר ח'?<sup>6</sup> אין אלה דברי חכמים כמוכם. כי לא כתבנו מי גזר את הגזרה הזאת, מאחר שהנביאים כך צוו את ישראל לעשות. וכך היה יחזקאל, וכך היה דניאל עושה. היאך יאמרו כי יש בזו משום בל תוסיף? אילו היה בדבר טעות, לא עשוהו הנביאים. והיאך יחשב כי מה שעשו הנביאים טעות? ולא עוד אלא כי במצות הקב"ה עשו מה שעשו.<sup>7</sup>

## רש"י דברים פרק יג פסוק א – רשימה סגורה?

לא תוסף עליו - חמישה טוטפות בתפילין, חמישה מינין בלולב, ארבע ברכות בברכת כהנים.<sup>8</sup>

<sup>1</sup> זה האזכור של לא תוסיף ולא תגרע בפרשתנו. לאחר פסוק זה יש סוף פרשה (פתוחה), לפיכך רואים בו חז"ל ופרשנים חלק מהעניין הקודם של איסור עשיית תועבות הגויים. קשר שנראה להלן. בה בעת, בחלוקה לפרקים, פסוק זה פותח את פרק יג ויכול להיחשב כפתיח לפרשת נביא השקר שבא להוסיף או לגרוע ממצוות התורה, מתורת משה, בכח נבואתו השקרית. באה התורה ואומרת: אל תשמע לנביא שמוסיף ומחדש מצוות, ואל תשמע לנביא שבא לגרוע מצוות ולומר שאינן כבר תקפות.

<sup>2</sup> האזכור הראשון של "לא תוסיף ולא תגרע" מצוי כבר בפרשת ואתחנן. שם נאמרים הדברים בהקשר הרחב של שמירת המצוות והחוקים כפי שנוצטוונו, בלי תוספת או גרעון: אל תתחכם להוסיף (ולהחמיר) על המצוות שצויתנה ואל תרשע לגרוע (ולהקל) מהמצוות, החוקים והמשפטים שבתורה. ראו פירוש דעת מקרא שרואה בפסוק בפרשתנו, סגירה של הפתיח שבפרשת ואתחנן. עפ"י גישה רחבה זו, **תשעה פרקים ועניינים רבים** כלולים בין שני הציוויים של לא תוסיף ולא תגרע מפרשת ואתחנן ועד פרשת ראה. עוד מצאנו את הפסוק בדיון מלכות: "אֲרַבְעִים יָכֵנוּ לֹא יִסִּיף" (דברים כה ג), וכן בקהלת ג יד: "דַּעְתִּי כִּי כָּל אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה הָאֱלֹהִים הוּא יִהְיֶה לְעוֹלָם עָלָיו אֵין לְהוֹסִיף וּמִמֶּנּוּ אֵין לְגָרֵעַ", ובמשלי לו: "אֵל תוֹסֵף עַל דְּבָרָיו". על כל אלה דנו בדף [לא תוסיף ולא תגרע – במדרש](#).

<sup>3</sup> נפתח בגאונים ונעבור לפרשני המקרא.

<sup>4</sup> ראו המשך הדברים שם בקשר לאמירתו של רבי יוחנן: "ולוואי שיתפלל אדם כל היום", שאמירה זו מצומצמת רק למקרה של ספק אם התפלל: "אבל היכא שהתפלל ושכח והתחיל בתפילה שניה על מנת שהיא חובתו ונזכר שהתפלל, קאמר שמואל אם גומרה כאילו הקריב ב' תמידין בשחרית ועובר על בל תוסיף. ולא פליג ר' יוחנן בהא מלתא, אלא הלכתא כשמואל דאמר פוסק ואפילו באמצע ברכה". יש כאן הקפדה רבה שלא להרבות בתפילות מעבר לתפילות שתקנו חכמים באנלוגיה ברורה וקשיחה ממצוות הקרבנות (האם זו אמירה כנגד האסלאם?), אבל להרבות בתחנונים שנאמרים לאחר תפילת עמידה (ברכות כט ע"ב) – אפשר. וכבר הרחבנו בנושא זה בדברינו [ולוואי ויתפלל אדם כל היום](#) בדפים המיוחדים.

<sup>5</sup> מדובר כאן על יום טוב שני בגולה שהוא לכאורה הוספה על החגים ודווקא מאז שיש לוח ברור ואין ספק מתי חל החג.

<sup>6</sup> כוונתו לחג הסוכות שכתוב בתורה שהוא שבעה ימים (ויקרא כג לד, דברים טז יג) ואדם מוסיף יום שמיני (יום טוב האחרון בחז"ל).

<sup>7</sup> זו התייחסות נוספת שמצאנו בספרות הגאונים לאיסור בל תוסיף (לא מצאנו נוספות) - מנהג יום טוב שני בחוץ לארץ, כולל יום שמיני של סוכות, שהטקסט כאן מגן עליו בכל עוז. מעניין במיוחד הוא ייחוס המנהג לימי יחזקאל ודניאל, הרבה לפני הסוגיות במסכת ראש השנה באשר לאופן הודעת ראשי החדשים מארץ ישראל לבבל ועל אילו חודשים יוצאים השלוחים (ראש השנה פרק א משנה ג). בשבעים השנה בהם שממה ארץ ישראל בהכרח היה ליהודים שבבבל (גולי ירושלים) לוח כלשהו או צפו בלבנה, שאם לא כן היו נכנסים בספק על ספק חודש אחרי חודש, כך שייחוס יום טוב שני של גלויות ליחזקאל ודניאל קצת תמוה. (ראו גם בירושלמי עירובין ג ט ששני ימים טובים של ראש השנה הם מתקנת נביאים הראשונים). מה שחשוב לעניינינו הוא הדגש על כוחם של הנביאים לתקן תקנות: "היאך יחשב כי מה שעשו הנביאים טעות?", שהוא לכאורה בניגוד לכלל: "אין נביא רשאי לחדש דבר מעתה" (יומא פ ע"א). כבר ראינו 'התנגשות' זו במדרש קהלת רבה ג א (מובא בדברינו [לא תוסיף ולא תגרע – במדרש](#)) בקשר למעשיו של אליהו בהר הכרמל, ועוד נידרש לנושא זה להלן.

<sup>8</sup> ובפרשת ואתחנן דברים ד ב מפרש רש"י: "לא תסיפו - כגון חמש פרשיות בתפילין חמשת מינין בלולב וחמש ציציות, וכן ולא תגרעו". שני רש"י אלה מסכמים את הדיון בחז"ל לו הקדשנו כאמור את הדף לא תוסיף ולא תגרע – במדרש. למיטיבי לכת והמעוניינים לחבר

**ר' עובדיה מברטנורא (עמר נקא) דברים ד ב – צמצום בל תוסיף**

לא תוסיפו כגון ה' פרשיות בתפילין, ה' מינין בלולב, ה' ציציות וכו'.<sup>9</sup> פירוש, הוצרך רש"י לכתוב כן משום דליכא משום בל תוסיף בעשיית המצוה שתי פעמים ואפילו בזה אחר זה. כדאמרין בירושלמי דראש השנה לא שמע איניש ית חבירה מקל תקועיאי, כלומר שהיו תוקעין הרבה אחר יציאתם מידי חובה.<sup>10</sup> וכן לדידן דקא מרבין בתקיעות יותר מתשע שהן חובה ואפילו הכי לא עברין משום בל תוסיף.<sup>11</sup> וכן נמי ליכא משום בל תוסיף כשהמצוה נעשית ע"י מי שאינו מחוייב בה, דהא אמרין אשתו של יונה היתה עולה לרגל ומיכל בת שאול היתה מנחת תפילין.<sup>12</sup> ואיכא דאמרי נשים סומכות רשות.<sup>13</sup> לכך פירש רש"י דלא שייך בל תוסיף אלא בהוסיף דבר אחד יותר על מה שכתוב בתורה אבל לא בכפילתה וגם לא לעשותה ע"י מי שאינו חייב בה וכו'.<sup>14</sup>

**תוספות מסכת ראש השנה טז ע"ב – אין איסור בעשיית המצוה פעמיים**

ותוקעים ומריעין כשהן עומדין - תימה הא קעבר משום בל תוסיף.<sup>15</sup> וכי תימא כיון דכבר יצא הוה ליה שלא בזמנו דלא עבר,<sup>16</sup> הא אמרין בסוף ראוהו ב"ד (לקמן דף כח: ושם) גבי ברכת כהנים דאין מוסיף ברכה אחת משלו משום דלא עבר עליה זימניה, כיון דאילו מתרמי ליה צבורא אחרינא הדר מברך להו. הכי נמי אי מתרמי ליה צבורא הדר תקע להו.<sup>17</sup> ויש לומר דאין שייך בל תוסיף בעשיית מצוה אחת ב' פעמים, כגון כהן אם מברך וחוזר ומברך אותו צבור עצמו, או נוטל לולב וחוזר ונוטל. וכן תוקע וחוזר ותוקע. וגבי מתנות בכור נמי אם נותן בקרן אחד ב' פעמים אין זה בל תוסיף.<sup>18</sup>

**חידושי רשב"א ראש השנה טז ע"א – בין יחיד לבית הדין**

... דלא אמרו התם דאיכא משום בל תוסיף אלא במה שהוא מוסיף מדעת עצמו, כגון כהן שהוסיף ברכה משלו ואי נמי ישן בשמיני בסוכה במתכוין למצוה, ואי נמי במה שאירע במקרה שנתערב מתן אחת במתן ארבע וכיוצא באלו. אבל במה שעמדו חכמים ותקנו לצורך אין כאן בל תוסיף דכבר אמרה תורה: "על פי התורה אשר יורוך".<sup>19</sup>

את שני הדפים, הנה סיכום מקורות רש"י: את ברכת כהנים לקח רש"י ממדרש ספרי פב בפרשתנו ומהגמרא בראש השנה כח ע"ב. את לולב, מספרי הנ"ל וגמרא סוכה לא א. את ציצית ממדרש ספרי הנ"ל וגמרא מנחות מ ע"ב; ואת תפילין נראה שלקח רש"י מגמרא סנהדרין פח ע"ב בדין זקן ממרה (ראו גם ירושלמי ברכות א ד, סנהדרין יא ד, עבודה זרה ב ז). ואת הישן בסוכה בשמיני של פסח לא מונה רש"י כי כפי שראינו איסור זה נדחה בגמרא ראש השנה. לשון רש"י בפרשתנו נשמעת כמו רשימה להלכה, אך מלשוננו בפרשת ואתחנן (שם הוא מדגיש גם את לא תגרע) משמע שאלה רק דוגמאות. אילו דוגמאות נוספות יש? במקורות חז"ל לא מצאנו דוגמאות נוספות (מי שמוסיף פרשות למזוזה? מין לארבעת המינים, ברכה נוספת לתפילת שמונה עשרה או ברכת המזון? כוסות בליל הסדר?).

<sup>9</sup> עד כאן ציטוט מרש"י הנ"ל.

<sup>10</sup> חידוש ראשון של דברי ברטנורא, על דברי רש"י יש להדגיש, הוא שהוספה באופן של קיום המצוה מספר פעמים אינו עניין של בל תוסיף. בדומה לשיטת רבא בגמרא ראש השנה כח (בדף האחר) ובדומה למי שיאכל מצה בשמיני של פסח. הציטוט מהירושלמי הוא מעניין משום שמדובר בהוספה בעשיית המצוה בתוך יום ראש השנה. ואע"פ כן, אין בכך משום בל תוסיף. ושוב נזכיר שעניין בל תוסיף נזכר בירושלמי אך ורק בדין מתנות הדם (בדף נאחר).

<sup>11</sup> על הוספה בתקיעות, תוספות מיד בסמוך.

<sup>12</sup> "מיכל בת כושי היתה מנחת תפילין ולא מיחו בה חכמים. ואשתו של יונה היתה עולה לרגל ולא מיחו בה חכמים" (עירובין צו ע"א).  
<sup>13</sup> לגבי נשים אין בכלל בעיה משום שהפטור שלהן ממצוות מסוימות אין פירושו שמצוות אלה לא חלות עליהן בכלל, אלא שפטור אותן מהחובה לעשותם מסיבות אלה ואחרות, ובעיקר הדין הן שייכות. כמו במצוות סמיכה על קרבן.

<sup>14</sup> פרשני רש"י על התורה ממשיכים את הקו של ריכוך וצמצום תחולת הכלל לא תוסיפו ולא תגרעו, כאשר הם כבר יודעים שהוא מתנגש עם תקנות והלכות רבות מבית חז"ל. מעניינת בהקשר זה במיוחד היא הדוגמא של נשים שמקימות מצוות שהן פטורות מהן (נושא בו תוספות ורש"י חולקים אם יש בו משום בל תוסיף ולא נאריך בו). מי שגם הולך בדרך זו הוא פירוש גור אריה (מההר"ל) שחוזר ומדגיש שלא תוסיפו ולא תגרעו הוא "על המצווה עצמה" ולא איסור להוסיף תקנות חדשות. הוא אומר בין השאר: "אבל אם ישן בסוכה אחר שעברו ימי סוכות, אין זה הוספה, כיון שכבר עברו ימי החג, והוא לא מכוין להוספה. אבל אם מכוין להוספה, אפילו יושב באמצע אחר שחורף בסוכה לשם מצוה, עובר משום 'בל תוסיף', שכוין להוסיף. וכל מצות דרבנן, כגון נר חנוכה, אין הכוונה להוסיף על התורה, רק לעשות זכר לנס, ואין הוספה על מצות התורה. וכן כל מצות דרבנן, אינם הוספה על התורה, דלא הוי 'לא תוסיף' רק כאשר מוסיף על התורה להיות שוה עם התורה, אבל לעשות גדרים וסייגים - אין זה תוספות, שלא ישוו עמהם".

<sup>15</sup> הוספת תקיעות, שהרי בתקיעת עשרה הקולות: תקיעה שברים תקיעה, תקיעה תרועה תקיעה ותקיעה שברים-תרועה, תקיעה, שאנו עושים כיוון שספק בדינו מה היא התרועה, יצאנו ידי חובה.

<sup>16</sup> ואם תאמר שאין כאן בל תוסיף משום שכבר יצא ידי חובה והתקיעות הנוספות אינן מעיקר הדין.

<sup>17</sup> הרי אמרנו בברכת כהנים שאין להוסיף ברכה משום שזמנה של המצווה עדיין לא עבר, כי יכול להזדמן ציבור חדש.

<sup>18</sup> על הגמרא בראש השנה הדנה בסוגי התקיעות וההוספה: מיושב ומעומד (ראו גם ריבוי התקיעות עקב הספק מהי תרועה, ראש השנה דפים לג-לד), שואל פירוש תוספות: מדוע אין כאן איסור של בל תוסיף? לאחר שנדחה הניסיון להסביר לפי הכלל שעבר זמנו וכבר קוימה המצווה, מציע תוספות את ההסבר שבעשיית מצווה מספר פעמים אין משום בל תוסיף. נראה שהסבר זה מתקשר להסברים שראינו לעיל שאיסור בל תוסיף הוא הוספה במצווה עצמה. ומה פירוש "חוזר ונוטל"? לגבי כהן שחוזר ומברך (כי יש כמה מנינים בבית הכנסת), רק שלא יוסיף בברכה עצמה - ניחא. רק צריך להבין מה פירוש "חוזר ונוטל" בלולב וכן בשופר, ונראה שמדובר בחזן שמוציא את הרבים שאינם מיומנים בתקיעת שופר ולא לכל אחד יש ארבעת המינים.

<sup>19</sup> רשב"א מתייחס אף הוא לנושא, בפירושו לגמרא הנ"ל בראש השנה ומתווכח שם עם פירוש תוספות. אבל מה שחשוב לנו היא ההרחבה הגדולה של היריעה שהוא פורש כאן. האם תיתכן התנגשות בין הציציות "ועשית ככל אשר יורוך" - הכח הרב שניתן לחכמים

**רמב"ם הלכות ממרים פרק ב הלכה ט – הבחנה בין דין תורה לדברי חכמים?**

הואיל ויש לבית דין לגזור ולאסור דבר המותר ויעמוד איסורו לדורות, וכן יש להן להתיר איסורי תורה לפי שעה, מהו זה שהזהירה תורה "לא תוסיף עליו ולא תגרע ממנו"?<sup>20</sup>

**רש"י בראשית ג ג פרשת בראשית – כל המוסיף גורע**

ולא תגועו בו - הוסיפה על הציווי, לפיכך באה לידי גרעון, הוא שנאמר (משלי ל ו) אל תוסיף על דבריו:<sup>21</sup>

**פסיקתא זוטרותא (לקח טוב) דברים פרשת ואתחנן – מוסיף כגורע**

לא תוסיפו על הדבר. ולא תגרעו. מה גורע שמחלל מצוה, אף מוסיף שמחלל מצוה. כגון שעשה ירבעם בן נבט בחדש שבדא מלבו:<sup>22</sup>

**רמב"ן דברים פרק ד פסוק ב – מצוות חדשות ומדברי חכמים**

ולפי דעתי אפילו בדא לעשות מצוה בפני עצמה כגון שעשה חג בחדש שבדא מלבו כירבעם (מלכים א יב לג), עובר בלאו. וכך אמרו (מגילה יד א) לענין מקרא מגילה: "מאה ושמונים נביאים עמדו להם לישראל ולא פחתו ולא הוסיפו על מה שכתוב בתורה אפילו אות אחת חוץ ממקרא מגילה. מאי דרוש? וכו'". ובירושלמי (מגילה פ"א ה"ה): "שמונים וחמשה זקנים ומהם כמה נביאים היו מצטערים על הדבר, אמרו: כתוב אלה המצוות אשר צוה ה' את משה, אלו המצוות שנצטוו מפי משה, כך אמר לנו משה ואין נביא אחר עתיד לחדש דבר לכם, ומרדכי ואסתר רוצים לחדש לנו דבר, לא זזו משם נושאין ונותנין בדבר עד שהאיר הקב"ה עיניהם וכו'". הרי שהיתה המצוה הזו אסורה להם, א"כ היא בכלל לא תוסיף עליו! אלא שלא למדנו למוסיף על פי נביא אלא מן הכתוב שאמר "אלה המצוות" אין נביא רשאי לחדש בו דבר מעתה. ומה שתקנו חכמים משום גדר, כגון שניות לעריות וכיוצא בהן, זו היא מצוה מן התורה, ובלבד שידע שהם משום הגדר הזה ואין מפי הקב"ה בתורה:<sup>23</sup>

**רבי בחיי בן אשר דברים ד ב – עשו סיג לתורה**

"לא תוסיפו על הדבר אשר אנכי מצוה אתכם ולא תגרעו ממנו". יזהיר שלא יתחכם האדם על המצוות לומר: אוסיף על מה שצוה השם יתברך, ויחשוב כי התוספת הזו תהיה עבודה לשם יתברך, לכך אמר: לא תוסיפו, כי

ולבית הדין הגדול לא רק כשופט אלא גם כמחוקק ומתקן, מרחיב את דיני התורה ועושה סיג לתורה, ראו [הדף ככל אשר יורוך](#) - ובין הציווי: "לא תוסיפו ולא תגרעו"?

<sup>20</sup> רמב"ם מעלה גם הוא את ההתנגשות לכאורה בין כוחו של בית הדין "לגזור ולאסור דבר המותר" ובזמנים מיוחדים גם "להתיר איסורי תורה" ובין הציווי "לא תוסיף עליו ולא תגרע ממנו", ומציע את ההגדרה של כל תוסף למי שמוסיף על דברי התורה (שבכתב או שבע"פ היינו "מפי השמועה") ואומר שזה מהתורה ולא מדברי חכמים. אבל הוא גם מסתייג שם ואומר, בדוגמה של בשר בחלב בעוף למשל, שלעתים חז"ל מכריזים על דין דרבנן כדין תורה על מנת שלא יבואו לידי הקלות וגריעות (ומשתמע מדבריו שדין כל תגרע חמור יותר מדין כל תוסיף ודבריו שם צריכים עיון נוסף). ראב"ד חולק עליו ונראה שהוא חוזר לדעה שאיסור כל תוסף מוגבל לדוגמאות שהבאנו לעיל מספרות התנאים ומהגמרא. סוף דבר, רבים וטובים, מהראשונים, נדרשו לנושא מה שמעיד על כך שיש כאן 'התנגשות ערכים' ויש צורך להתוות ולתחום גבולות בין השניים. ראו גם דברינו [עשו סיג לתורה](#) במיוחדים שקשור ג"כ לעניין. יש כאן 'חוט משולש': לא תוסיפו – ועשית ככל אשר יורוך (לא תסור) ועשו סיג לתורה – חוט משולש ומורכב שיש להוסיף ולדון בו ומן הסתם כבר הרחיבו עליו בעלי תריסין ואנו נעצור כאן ונפנה ביתר המקום והזמן לפרשני המקרא.

<sup>21</sup> הלכנו לתחילת התורה, לבל תוסיף הראשון, הוא האשה שפיתתה את אדם האשון בגן עדן והוסיפה את האיסור שלא לגעת. מקור רש"י הוא גמרא סנהדרין כט ע"א: "אמר חזקיה: מניין שכל המוסיף גורע – שנאמר: אמר אלהים לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו". בנתיב מוטיב זה שכל המוסיף גורע צועדים רבים וטובים, תוך מתן 'קדימות' מסוימת לאיסור כל תוסף, שבא אולי מהתלהבות דתית. ראו פירוש בכור שור לדברים יג א: "לא תוסיף עליו ולא תגרע ממנו: כלומר: אם לא תוסיף לא תגרע, אבל אם תוסיף תגרע". כך גם דעת זקנים מבעלי התוספות על הפסוק: "לא תוסיפו. עליו, שאם תוסיפו – תגרעו, דכל המוסיף גורע. שאם תעשה חמשה ציציות גרעת גם הארבעה, שהרי אינם כלום מאחר שלא עשית המצוה כהלכתה. וכן פירש רש"י חמש פרשיות שבתפילין וחמש מינין שבלולב אבל אם ישב בשמנה ימים בסוכה לא בא השמיני עם השבעה ומה שעשה עשוי". וכך גם בפירוש הרא"ש על הפסוק. אך באמת, למה לא ייחשבו דברי חוה כעשיית סיג לתורה? במה זה שונה מאיסור מוקצה בשבת, לגעת בכסף או בקופסת גפרורים?

<sup>22</sup> ההסתכלות כאן היא לכאורה ההפך: מהגריעה אל ההוספה. פשיטא שהגריעה חמורה יותר, אך זה בדיוק המסר שהתורה מבקשת להעביר. אם פשוט לך שאין לגרוע כי זה חילול המצווה, כך תבין שהוספה גם היא חילול המצווה. הראשון כאילו אומר לקב"ה: מצוותיך מרובות ומקצתם יתירות, והשני אומר לקב"ה: מצוותיך חסרות. מה יותר חמור? נראה שמקור זה מנסה להטות את הכף לצד כל תוסף או לפחות לאזן בין השניים. והדוגמה היא מירבעם, לא על שעשה את עגלי הזהב, אלא על שבדא (המציא) חג חדש שלא כתוב בתורה.

<sup>23</sup> רמב"ן מזכיר את ההתנגדות לקביעת חג הפורים ומגילת אסתר לדורות ומסביר שהתנגדות זו יסודה (בין השאר) באיסור כל תוסף ובאיסור המיוחד לגבי נביאים: "אין נביא רשאי לחדש" – שזה הלימוד החשוב ביותר מהפסוק בסוף ספר ויקרא (כז לד), ראו גמרא יומא פ א, מגילה ב ב, אבל הכח לחדש שלא ניתן לנביאים, ניתן לחכמים. אותם שזקפו גבה והיססו, האם שיסרו ותקנו את מגילת אסתר ופורים? לא נביאים כדניאל ויחזקאל! רמב"ן חולק בפירוש על תשובות הגאונים לעיל. ובהכרח יכלול גם את חנוכה כמועד נוסף שחידשו והוסיפו חז"ל. ונראה שגם בניגוד לרמב"ם לעיל, רמב"ן סבור שאדרבא, יש להכריז בברור שמצוות פורים היא מדרבנן ולא מהתורה! אלא שהסברו של רמב"ן קצת רופף וצריך עיון נוסף. אחרי שחידש שאיסור כל תוסף כולל קביעת מועד חדש בלוח השנה ונתקל חזיתית בפורים, מה פשר ההשוואה עם איסור שניות לעריות שהוא גדר סביב איסור תורה?

התורה שלמה אינה צריכה תוספת ומגרעת, וכל המוסיף בה גורע.<sup>24</sup> ורז"ל דרשו (ספרי ראה פב) בתוספת זה: כגון ארבע טוטפות שבתפילין שיאמר: אוסיף עליהן אחד ויהיו חמש, ארבע מינין שבלולב, שיוסיף עליהם ויהיו חמשה, וכן בברכת כהנים שהן שלושה ויוסיף ויהיו ארבעה.<sup>25</sup> אבל מה שתקנו רז"ל והגדרים והסייגים שלהם אין זה נקרא תוספת, כי לא באו אלא לשמור את העיקר, כמו שעושים לכרם גדר סביב כדי שישתמר הכרם, וכענין שאמר: לך לך אמרין נזירא, סחור סחור, לכרמא לא תקרב. אדרבה, העובר על גדריהם ותקנותיהם עובר על לאו: (דברים יז, יא) "דלא תסור מן הדבר", וכן צותה התורה: (ויקרא יח, ל) "ושמרתם את משמרתי", ואמרו רז"ל: (יבמות כא א) עשו משמרת למשמרת.<sup>26</sup>

### חזקוני דברים פרק ד פסוק ב – הגבלה לשני מקומות בתורה

דבר אחר: "לא תספו על הדבר וגו'" – תשובה למיני ישראל שפקרו על התלמוד ואמרו: איך הוסיפו חכמי ישראל כמה דברים בתלמוד שאינה בתורה? הרי כתיב: "לא תוסיפו על הדבר ולא תגרעו ממנו", ימחו ההוספות מספר חיים. הרי תשובה לדבריהם שהרי לשון זה אינו רק בשני מקומות בתורה ואינו רק גבי אלקות ויראה. כלומר אין לך להוסיף ליראה על יראת הקב"ה יראה אחרת ולא לגרוע מיראתו. כאן בפרשת ואתחנן כתיב לא תוסיפו על הדבר וכתוב לאלתר "עניכם הרואות את אשר עשה ה' בבעל פעור וגו'".<sup>27</sup> ובפרשת ראה כתיב לא תוסף עליו ולא תגרע ממנו וכתוב לעיל בסמוך כי גם את בניהם ואת בנותיהם ישרפו באש לאלהיהם. אבל במצות דעלמא לא הזהיר הקב"ה שלא להוסיף כדי לעשות סייג וגדר לתורה.<sup>28</sup>

### ספורנו דברים יג א-ג פרשת ראה – עבודת המולך?

לא תוסף עליו. כי אולי תוסיף דבר נמאס אצלו יתברך כמו שיהיה אם תרצה להוסיף מיני עבודות לאל יתברך שלפעמים תהיה העבודה הנוספת דבר נמאס אצלו יתברך כמו שריפת הבנים: ולא תגרע ממנו. אפילו בסור סבת המצוה בעיניך כענין שלמה באמרו: אני ארבה ולא אסור.<sup>29</sup>

<sup>24</sup> כפי שכבר ראינו לעיל. עד כאן, דברים כדרבנות שאולי מבטאים השקפה דתית-מסורתית עמוקה, מה שרמב"ם מכנה: הכוונה הראשונה שאח"כ פינתה מקום לכוונה שנייה מעשית יותר. נראה שדבריו: "כי התורה שלמה אינה צריכה תוספת ומגרעת" (השוו עם לשון מלבי"ם בפירושו לדברים ד ב: "הדבר השלם הוא לא יקבל לא תוספת ולא מגרעת") מעידים על רצון בסיסי ועקרוני שהתורה ציפתה לו, אלא שבני האדם לא עמדו בו. לפיכך, יש אבל גדול בהמשך. ראה גם ספרא שמיני - מכילתא דמילואים (לח) על תיאור דמות הכהן האידילית בספר מלאכי: "תורת אמת היתה בפייה - שלא טימא את הטהור ולא טיהר את הטמא. ועוולה לא נמצא בשפתיו - שלא אסר את המותר ולא התיר את האסור". אבל עמידה על האמת המדויקת היא קשה, כפי שהוא ממשיך לבאר.

<sup>25</sup> שלב ראשון בריכוך של "לא תוסיפו", על מנת לפנות מקום לעולם הרחב של תקנות חז"ל ודיני דרבנן (לא בהכרח עבור תורה שבע"פ שמשולבת עם תורה שבכתב והיא דאורייתא), הוא צמצום התכולה של כל תוסף כפי שכבר ראינו לעיל. האיסור הוא לא להוסיף במצווה עצמה, תוספת שמשנה את מהותה, תוספת שמשנה את העיקר.

<sup>26</sup> ביד האחת, ריככו והגבילו חז"ל את תחולת הציוי לא תוסיפו ולא תגרעו ופריסתו במרחב תר"ג מצוות, ובה בעת, ביד השנייה, החלו לגזור גדרים ולתן תקנות סביב המצוות. למה ומדוע? ראו פירוש בית הבחירה (מאירי) על מאמר המשנה במסכת אבות פרק א: "ועשו סייג לתורה" ואלה דבריו: "המאמר הג' שיעשו סייג לתורה. שעד אותו זמן לא היו עושין סייג לאסור את המותר מחשש שמא יבואו לידי איסור. ומתוך כך תמיד היו באים לגוף העבירות כמו שמצינו להם בנישואי נשים נוכריות בספר עזרא ובחילול שבת ובכמה דברים. ועתה בגלות בבל התחילו לעשות תקנות וגדרים לקדש עצמן במותר להם, שלא ליגע באיסור תורה. וכבר הוציאוה מן התורה כמו שדרשו רז"ל: "ושמרתם את משמרתי - עשו משמרת למשמרת". ובאבות דרבי נתן פרק קמא פירשו: עשה סייג לדברך כדרך שהקב"ה עשה סייג לדבריו". התורה מתווה דרך אידילית של קיום המצוות באופן שקול ומדויק. ראו הדימוי בירושלמי חגיגה פרק ב הלכה א: "התורה הזו דומה לשני שבילים אחד של אור ואחד של שלג. היטה בזה - מת באור. היטה בזו - מת בשלג? מה יעשה יהלך באמצע" (השוו עם בבלי שבת פח ע"ב: למיימינים סמא דחיי, למשמאילים סמא דמותא"). חז"ל ראו שדרך זו קשה ביותר ובחרו בעשיית הסייג. ראו הדף [עשו סייג לתורה](#) ובו גם המגבלה: "שלא יעשה אדם גדר יותר מן העיקר ויפול הגדר ויקצץ את הנטיעות", ואת נזיפת בית שמאי בבית הלל (!) על עודף הסייגים שלהם בדן נידה שפוגע במצוות פרו ורבו. וראה גם הדף [ושמרתם את משמרת](#) בפרשת אחרי מות. בחירת חז"ל בדרך הסייגים וצמצום תחולת האיסור כל תוסף ובל תגרע, שני צדדים של אותה מטבע הם. ומה גם שיש לחכמים יתד גדולה להישען עליה, הוא הפסוק: "ועשית ככל אשר יורוך". אך נראה שחשוב להכיר במתח שבמשולש "לא תוסיף ולא תגרע" – "עשו סייג לתורה" – "ככל אשר יורוך" ולמצוא את האיזון הפנימי המקיים אותו.

<sup>27</sup> פסוק הבא מיד לאחר הציוי "לא תוסיפו על הדבר הזה וכו'", בפרשת ואתחנן. חזקוני מקשר את לא תוסיף של ואתחנן עם פרשת [הזנות בשיטים](#).

<sup>28</sup> פירוש חזקוני (חזקיה בן מנחם, מאה 13, צרפת. אין הרבה פרטים ביוגרפיים עליו), מצמצם עוד יותר את הציוי לא תוסיף ולא תגרע, ומזכיר לנו את שני המקומות בהם נזכר הציוי, בפרשות ואתחנן וראה שבספר דברים. האחד (ואתחנן) הוא בנושא יראת ה' – שלא לירא אלוהות אחרת, והשני בפרשתנו בנושא עבודת המולך שעוד נראה להלן. ועל הציוי "לא יוסיף" שבדין מלקות, יאמר מן הסתם חזקוני, שאין ללמוד ממנו לדינים אחרים. חזקוני גם לא מסתיר מאיתנו את הסיבה לפירוש זה שהיא כמענה למינים ופוקרים (כופרים) שהלעיזו על חכמי ישראל שעברו על איסור לא תוסיף בתקנותיהם הרבות. כך או כך, צמצום דין כל תוסף משאיר מרחב גדול של "מצות דעלמא" בהן "לא הזהיר הקב"ה שלא להוסיף כדי לעשות סייג וגדר לתורה".

<sup>29</sup> ספורנו, כפרשני מקרא אחרים: אבן עזרא, רבי בחיי בן אשר ועוד, מחברים את ציווי כל תוסף עם הפסוקים החותמים את פרק יב: "השומר לך פן תנקש אחריהם ... ופן תדרש לאלהיהם לאמר איכה יעבדו הגוים האלה את אלהיהם ואעשה כן גם אני: לא תעשה כן לה' אלהיך כי כל תועבת ה' אשר שגא עשו לאלהיהם כי גם את בניהם ואת בנותיהם ישרפו באש לאלהיהם". ראו גם פירוש חזקוני דברים יג א: "ולא תוסף עליו להקריב בניך ובנותיך. ולא תגרע ממנו מן המינים שהכשרתי לך לקרבן". וכבר שאלו רבים וטובים שדווקא חיבור זה מעלה שאלה קשה: הזהיר פשר איסור כל תוסף? שאדם לא יקריב את בניו? איסור עבודת המולך? (וכנגדו, הציוי

## שבת שלום מחלקי המים

**מים אחרונים 1:** מי שהאריך בנושא שלנו בטוב טעם הוא תורה תמימה בהערותיו לדברים פרק ד הערה א. נביא מקצת מדבריו ובתמצית: "אמנם לכאורה הדבר ייפלא, למה באמת אסור להוסיף על הברכות, אחרי אשר אין ספק שחפץ הקב"ה בטובתם של ישראל?! ונראה ע"פ ... סנהדרין כט א: כל המוסיף גורע ... שכיון שירשה האדם לעצמו להוסיף, יאמין כי מה שקצוב בתורה אין זה לעכובא דוקא, וממילא לפעמים ירשה לעצמו גם לגרוע ... וזולת זה אין טעם מספיק על איסור בל תוסיף. כי מה איכפת לנו למשל אם יטול שני אתרוגים שני לולבין או כי ילבוש תפילין מה' בתים וכדומה? אבל לפי שהסברנו הענין פשוט, דכשיראה האדם דמה שכתוב בתורה אתרוג אחד וארבע פרשיות בתפילין לאו דוקא הוא המספר, יבא ללמוד היתר גם לגרוע, לצאת באתרוג חסר ובתפילין משלש פרשיות, וכדומה.<sup>30</sup>

**מים אחרונים 2:** ובאשר לעימות בין לא תוסיף ובין תוספות ותקנות חז"ל המרובות, נראה שלא מצינו את הרשימה. ראו למשל, ספר הכוזרי מאמר ג אות מ. אחרי שהחבר משתבח "תורתנו קשורה בהלכה למשה מסיני או מן המקום אשר יבחר ה' ... ואנחנו מצווים שנשמע מהשופט הממונה בכל דור ודור וכו' " (אות ט), שואל מלך כוזר את החבר: "איך יתכן זה עם לא תוסיף עליו ולא תגרע ממנו"? ותשובתו שם שציווי זה נאמר להמון העם "כדי שלא יחדשו משכלם ויתחכמו מדעתם". ולא נחמה דעתנו מתשובה זו שמנמיכה מאד את מהות הציווי וערכו.

---

לא תגרע שלא תפחית ממכסת הקרבנות שציוותה התורה)? אפשר שספורנו וחזקוני יאמרו: אין הכי נמי (כן, אכן כן). התלהבות דתית היא דבר מאד מסוכן. חוויה דתית כנה של רצון לקיים עוד ועוד מצוות (מצווה גוררת מצווה) ולדקדק בהן, עלולה להביא מחד גיסא, לעצבנות דתית של חשש תמידי שמא לא קיימנו את המצווה בכוונה הנכונה ובכל דקדוקיה וחומרותיה ולחזרה על עשייתה שוב ושוב; ומאידך גיסא, להתלהבות קיצונית שאינה יודעת גבולות. עד כמה? עד כדי הקרבת בנים ובנות, יאמרו ספורנו וחזקוני. יש אומרים שזו חזרה על ניסיון העקידה שעומד כנגד תרבות המולך שמסביב וזועקת: לא בבית אברהם! ויש גם שרואים בדברי ספורנו וחזקוני אלה קצהו של קרחון של ביקורת הלכתית על שחיטת ילדים בידי הוריהם בקידוש השם במסעי הצלב (גזירות תתנ"ו). בין כך ובין כך, העמדת איסור לא תוסיף בצד כה קיצוני, משאירה מרחב גדול לתקנות חז"ל ומנטרלת את ההתנגשות שכבר הוזכרה מספר פעמים לעיל, עם הציווי "ככל אשר יורוך".

<sup>30</sup> נראה שגם כאן, החשש הגדול הוא הגריעה ולכן לא חששו בכל הדורות בהוספה של גדרים וחומרות ותקנות למיניהן.